

Знашого життя.

Найнещасливіша істота.—Живий мандрівник і „тоже—малоросси“.—З великої любови.—„За кулаками світа не бачу“.—Сердита наука або дві одновидні на одне питання.—Несподіваний спільник.—У кривому дзеркалі.—Репет на лихо.—Не вращає а не гріше.—Вина письменників і вина обставин.—Нелюбові романтики.—Особопатичною дозою.

Нема певне й на світі нещасливішої та більш стражденної істоти, як українська мова. Хто тільки про неї не говорив, хто її не судив та не гудив, хто не підходив до неї з дотепами та глузуванням, хто не хвищав осличачим копиптом! Хвіба тільки без краю ледачий, що й язвком йому ліньки поворухнути, і не брався на штики та не показував свого гумору над українською мовою. Люде, що зовсім її не знають, що чути може на одне вухо, а на друге випустили кілька українських слів, люде, що кризь вікно з вагону бачили Україну, всі оті „тоже малоросси“ (ото ще особлива порода людей!)—кожне не тільки береться критикувати та дорікати „квалітету“, а ще й рішає „на підставі науки“—конче, на підставі науки!—про її долю, хоча наука, звичайно, по всіх тих обивательських донесках і не почувала. Пригадую, як кілька років тому в „Новом Времени“ один такий живий суб'єкт засудив був українську мову на вимірання. Він, батте, переїхав Черніговщину, і цього йому було досить, щоб поклякати до себе науку і її іменням знищити цілком українську мову та напрохоркувати їй смерть пезаборою. І що ввидіняше, то все це здебільшого робиться не інакше, як з „великої любови“ до української мови. Послухашт такого „тоже—малоросси“, то кращого він нічого не знає і так кохас „свой родной прекрасный малоросійскій языкъ“,—гліько, що ж—не уміють тепер писати ім'я: вмісто чудного язика Шевченка употребляють какую-то тарбарщину, какое-то видуманное, галицьке нарчіє“. І зараз же нав-

дять нам приклади, які показують, що шановний „тоже—малоросси“ не тільки в народній мові не шупить, а не знає навіть „чудного язика“ того самого Шевченка, на якого допіру посилався на докір сьогоднішним „ковалям“. Не знає, але про науку невідмітно згадає і любов воюю докладно розписне. От же правду кажуть: „так мене хлопці люблять, що за кулаками світа не бачу“.

Про одного такого „хлопця“ з уважистими кулаками була у нас того разу мова. Д. Щеголів проти „малоросійского нарчія“ теж нічого не має і теж навіть „любить“. А от на українській мові не тільки кулаки пробус, але й зуби показує. Нищення української мови, глузування та беззубі лотепи сплюються з його брудної книги, як із рогу достатків. І певна річ науки теж не забуто, од науки гугаголе Д. Щеголів. Щоб люде добрі бачили, що то за наука, я дозволю собі коротенько тільки два приклади з книги цього добродія навести. На стор. 79 він кидас анафему на „логічні идеи о самостоятельности родственного галичанам малорусского народа, *с нарчієм которого большинство диалектовъ Галицкой Руси весьма схожи*“. Так мовляє наука. Але за кілька хвилин вона вже міняє фронт і думку й на сторінці 86-ті суворю картає галичан за те, що вони „бросаютъ свои прежняя заботы о мѣстномъ нарчіи... и пытаются писать на малорусскомъ нарчіи (*довольно отличномъ отъ диалекта того талица о русскія*)“. От масте: і „весьма схожи“, і „довольно отличны“, тоб-то „наука“ (і досить, як знаємо, сердита наука), ніяк в одно не попадає,—на одне питання дві цілком протилежні одновиді дає. Ще один приклад. На стор. 101 д. Щеголів, од науки звичайно, заявляє „о *положительной близости черноворусскихъ мѣстныхъ нарчіи къ общерусскому языку*“. Але „наука“ д. Щеголева забула, що допіру, не далі, як на попередній стор. (99—100), вона звеліла

була „*дѣловѣскимъ новаторамъ*“ боїтись наближення до „литературного общерусского языка“ й через те „*принадлежч на черноворусское нарчіє*“. Тоб-то виходить—щоб утісти од російської мови, люде, беруться за найближчий до неї діалект, навіть „поразительно“ близький. Знов, як бачимо, „наука“ про одну справу такі дві думки подає, яких нічим чином не можна помирити, і „хлопещ“, що орудує кулаками, а не серцем і розумом, навіть не доглянув того, як розбiглася його „наука“. Це, правда, не завкаж яому про українців говорити, ніби вони „законы логики и науки“ заохалия...

Ще б нічого, коли б сам Щеголів з товариством орудував кулачням над українською мовою, а то ж оті „хлопці“ знаходять собі спільників і помік таких людей, яким би слід чим іншим орудувати. Перед мене лежить книжка нашого заслуженого письменника д. Івана Нечуя Левицького—„Криве дзеркало української мови“. Про цю книжку дуже прихильно озвася д. Щеголів спершу в „Кієвлянинѣ“ (ч. 295 за р. 1912), а потім і в своєму розбухлому донесі (стор 267—270), добряючи навіть українській пресі тим, що вона „однодушно замалчиваетъ чювление этой книги“. Це звичайно гучна вигадка, але з правда, що д. Левицький дуже помійний д. Щеголева й останній справді з подякою може привітати „гостя писателя-ветерана“, що так само захохотється кою тієї справи, лій сам послужив колись і досі служити велику охоту має. І кулачним методом вже не вперше захохотується кою української мови д. Левицький. Ще р. 1916 в „Україні“ надрукував він без статтю „Сьогоднішася часописна мова на Україні“, де взяв під острій суд свій літературну мову й зробив їй суворий присуд. Нова книга його—це те саме, тільки що на підставі ніби то нового матеріялу.

Дуже влучний має заголовок книжка д. Левицького. Це справді „криве

дзеркало“ української мови і, як завжди в кривому дзеркалі, обдинаяться тут не дійсність, а та карикатура, що в голові автора тільки й живе, до того ж карикатура не типова, не дотепна, вбога на фарбі і тим самим не правдива. Полаючи свою карикатуру, автор сам не свідомий того й не знає, що у його самого в руках оте криве дзеркало, яке завжди йому бачити справжню дійсність, та не дає стежити розвитку мови, добрі й ліхі її сторони, висуваючи самі дрібніші та роззвудаючи їх на велетенський масштаб. Справа з нашою мовою в кривому дзеркалі д. Левицького одбилася так. Галичане, а надто проф. М. Грушевський заповшались „нахрапом завести галицьку книжню мову й чудершачий прависни в українському письменстві й на Україні і зробити їх загальними і для Галичини, і для українців“ (стор. 4). Цю „потамну думку“ проводять вони, посівши майже всі тутешні видання українській, „накладаючи нам і сялуючи нас усіма спо собами прийняти... чудну мову й правдошє“ (стор. 11). Через те мова в теперішніх наших виданнях мішана, нечиста, бідна галицька, ніж українська, чернацька, навіть смішна, очевидячки тенденційна, навіть партійна!.. І от українська публіка кинудла вже й купувати останні видання, або як малює д. Левицький досить картинно: „наша публіка тепер як купує будні-яку українську книжку, то передіє розогортає її, переглядає, читає, і як книжка буде галицька, то кидас на бік, бо а кількох фраз, навіть як углядить—*від*, одразу постерегає, якого вона печева, бо за тим *від* піде низка галицьких слів“ (стор. 35). От думки галичане „в останній час пішли на хитрощі й позаводили бумісто виданнями спілки... в котрих усіх спілківних одна людина або дві з галичан Це,—поляєє свою думку д. Левицький,—щось в письменстві схоже на політичні интриги та хитрощі на виборах в парламент або в сейм“

(стор. 36). „Потамні видавці,—пише д. Левицький,—на свою напастягу для нас пропаганду не шкодують грошей і мають чималій засіб в кішенях, хоч вони й несут велику втрату од неостачі покупців на Україні“ (стор. 39). Але хоч іна що пускається потамні видавці, хитрощі їх ні на що, поки на сторони українського письменства стоїть д. Левицький. Він викривас все „потамне в чудне“, хоча б на обгорці видивидитва „людей партії“ стояло „Львів—Київ, або ще потамніше—гліькі Київ“ (стор. 39), він добре зрозумів усі „партійні штучки“, і він трагічними рисами малює цю нову небезпеку. „Треба ширю признати,—шатетячно гукає д. Левицький,—що українська література в наш час знаходиться в великій небезпешности. На неї впадо несподівано таке лихо, що виводиться од його буде трудно для нашої української літератури настала якась „Велика Руїна“ на свій опрічній письменській люд... Галицька агітація не дримає й шкодить нам гірше од старої цензури, бо вивопує під нашою літературою таку яму, в котрій можна поховати і занашестити, може й надовго, усю українську літературу; вона висмукує з-під наших ніг самий ґрунт, щоб то народну мову“ (стор. 65). Мало того—д. Левицький, в криве дзеркало видивляючися, добалакаєш нарешті й до „системи сялувочною заведіння на Українській галицької книжньої мови й чернацького правописну“, і навіть до „цензури галицької в Києві“ (стор. 48—49)!

Зрозуміти все що ісеївентично, розстигнути на сотню сторінок, зможемо тільки тоді, коли напчатимемо, що ми перед кривим дзеркалом стоїмо і що воно не дієє життя в собі одбиває, а подає якісь недотепний шарж, убогу карикатуру. В такому кількі разі не зливає нас і та радість, яку „Криве дзеркало“ справило д. Щеголеву, що несподівано знайшов собі спільника там, де й сподіватись

Уз кулаками

В д. Левицького

Т. Шевченко

не міг. Але навіть знаючи справжню ціну книжки д. Левчицького, ми все ж таки одного не зрозуміємо: нехай шарж, нехай карикатура—на віщо ж стилісти злести, на віщо те роздоччєння, з яким автор накидається на все, що йому не до смаку?

Нієсь туне заспілення водить його пером і справді силує на такі вигадки, яких і в кривому дзеркалі не годилося б чоказувати, яких і в карикатурі не в кожній знайдеш. Ті натякання на якусь партійність, на змову, на „потамну“ інтригу та тенденцію—хвіба же не на руку ковінана всім отим Шеголевім, що того тільки й читають, щоб свої немудрі вигадки чинсь підперти. І ось тепер вони мають відкору в особі „ветерана“ українського письменства, і звичайно це для них нахідна не абн-яка. А тим часом крики про змову та партійність у справі філології та лінгвістики—це щось таке дике й нечуване, ще не зміщається в нормальній голові. Тим більше, що д. Левчицький зовсім і не думає доводити фактами таку нечувану змову, хоч багато в своїй книзі наводить і ніби-то розмов із усіякими людьми, і навіть чисте безстритичного матеріалу (стор. 11—13), щоб більшого сорому завдати „Залкокові“, „Гретеорові“, „Дмитрієву“, „Ковалюву“, „Жизгайліві“ і ще не знаю кому з небувалих українських письменників. І мймо воли повстає сумнів, чи людина, яка систематично плутається в прізвищах, може по правді навіть факт переказати, не кажучи вже про його правдиве освітлення? І друге ще—чи не цьому ми й повинні „подякувати“ за те, що маємо, на вітку д. Шеголеву, криве дзеркало української мови, що безнадійно викривлює дійсність, хоча творець його гадав, ніби має діло з певними фактами? Адже єсть у книзі д. Левчицького сторінки (напр. „Поезії в прозі“ на стор. 85—86-ті), що мимоволі підсудав думку про якусь патологічну основу „всього того „кривого дзеркала“.

Справді—чоловік, як сам жалється

„ністорю розу загаяв за що нудну полеміку для зборони української мови“. Чоловік думає, що він робить високо патріотичне діло цією полемікою, й рівняє її до „давньої полеміки наших полемістів минулих віків, оборонялих свою віру й національність од нападів і пропаганди давньої Польщі“. Чоловік написав книгу на сто без малого сторінок, в якій скрізь говорить про змову, про інтриги, про пропаганду. Я вже не казатиму, що сама змова в такій справі не те неможлива, але й безглузда цілком і ніяка розумна людина на неї не піде. Але що позитивного сам д. Левчицький дав, яку раду він має на очищення засміченої української мови? Раду ми знайдемо на стор. 76-тій, де читаємо:

Таких добродієв, як „рух“, „рівнобіч“ та „віа“ треба зовсім вилучити, ісключати—це й пописав автор по-російськи з українського письменства, бо вони страшенно шкодять чистоті української мови. Добрай рух, як вживаний в поезії з чужої мови, вже позамісився за його крайбікшу, як Самсон під філістимсьми, наловив шілу серію просто таки дивних пров (чуждівні) і смішних як от: руховий, відруховий, ружіне (рушін-я), ружаються. Нехай собі галичане вживають „віа“, але це слово нехай зостається й надалі провінціалізмом і не претендує стати усукраїнізмом, бо Україну Господь не скривав в її багатій мові, а нас в свої одновірні слова—Од, і Форми, і сприси, і прізвища, а навіть слово плечі, бо всі ж скрізь ачать гроші, що вже інші гачетники до решті повкидали, певно щоб збіднів багату українську мову...

Я навмисне зробив що виписку, щоб читач не подумав що й я ще скарікатував і викривив „Криве дзеркало“ д. Левчицького: він сам коло цього попоходив. Усе лихо, на його думку, в тих трьох, чи нехай тринадцятих, чи навіть двадцяти трьох словах, які йому не подобаються. Вилучить ці слова (особливо ті три, що найдавчє допеки авторів) і зараз же мови у вас зробиться чудова, чиста й гарна, а надто коли ми та вживатимете цих трьох-чотирьох слів особливо любих авторів („дужинга“, „зателенуватий“, „чортівнина з бутвинням“ тощо). Оце і всі позитивні здобутки д. Левчицького, оце його рент на наше

ліхо. І я не знаю, чи треба було півтора року гаяти та цілу книгу писати щоб на таку геомоатичну лозу зійти й такої мізерії добутись!.. Адже коли мова справді засмічена, то діло тут не в трьох і не в двадцять-трьох словах, а в чомусь іншому, до чого навіть не наближися д. Левчицький.

Я не належу до ентузіастів сьогочасної літературної мови нашої. Я думаю, що хоч вона не краща й не гірша од усюкої шпінної мови, але має й багато справді дефектів, на які копче треба нарізати—росплющити очі, щоб ще більших без потреби не плодити. Але ці дефекти я бачу не в поодиноких словах („від“ чи „од“, „рух“ чи „рушіння“ і т. и.) і лихо зовсім не в них. Поодинокі страховища поодапляють сами в дальшому процесі розвитку мови, а як і не поодапляють, то перестануть бути страховищами, скоро до них вухо звикне. Далеко гірше, що трапляється своєрідний дух мови, той оригінальний букет її, та кольориста краса й образність, та оковитість, які ви одразу помітите в розмові з справжнім дитям села, що думає по словому. Мова в інтелігентських устах робиться блідшою, немов збє-кровилія й утратила свою живучу силу, така вона і в творах сьогочасного письменства. І галичане за це так само винні, як і торшійні сніг, та не приходиться навіть всю вику складати й на наших письменників.

Іхнові вини безперечно єсть тут і не трохх. Ми всі винешо, не приватуючище до духу мови, ми часто не маємо навіть стільки чуття мови, витравленого з нас і чужою школою й іншими обставинами життя, щоб наше вухо вразалося од такого занедбанія своєрідної краси й оригінальності. І наша спільна вина,—одних більша, других менша,—що ми не заглямо собі клопоту й не бжемо, щоб навчитись добре мови, щоб бути справжніми господарями в тих скарбах, що маємо в нашій родній гутірці, і в етнографічних матеріалах, і в творах наших класиків, які так справді чудово й легко

орудували гнучкою та багатою народною мовою. Це, кажу, спільна вина, якої не так то вже й здихається важко, аби охота: хто хоче навчитись, той навчитись... Треба тільки раз сказати собі, що з мовою у нас не все гаразд і що ми не повинні абн як до цієї справи ставитись. Але єсть де що й таке, що не зовсім залежить од доброї волі та охоти поодиноких людей, і це одбивається не тільки на українській, а на всіх мовах, тільки що на інших це менш помітно, до інших і чіпляються менше.

Життя прудко йде вперед останніми часами; зявляється сила нових вигадок і в техніці, і в науці, і в громадському житті. Все це письменство і прєса особливо поспішається схопити, ловити, мовляв, „на лету“, ~~тєма~~ записує чим хутчій. Тут нема часу спинягтись та розміркувати над кожним поодиноким словом, нема часу добірати слів та виразів, нема часу виглажувати мову й стиль. Виробляється навіть потроху така вже звичка, така психична риса, що не дає нам спинягтись на одних місцях, а привнеолоє завжде поспішатиш, звязке хапати, біжувати, нові вражіння, на спіху оживатись прові події. Гоголь по сім разів, кажуть, переписував свої твори, а от тепер і останній репортєр не має индї часу навіть на те, щоб перецитувати своє писання, а не то—вже виглажувати його та переписувати. Працювати так, як Гоголь працював, можливо було, тільки маючи забезпечення в готовій праці кріпацьких рук, не дбаючи про заробток, джерелом якого стало тепер письменство й особливі періодична прєса. Не творчість, а техніка панує тепер і в письменстві, звичайно середньому, немов машинний робом і тут іде продукція. Часописна мова тепер скрізь погана, і скрізь на неї нарікають, як на порождення танділи, „базара житейської суєти“, але наріаючі розуміють, що не все тут і поправити можна. Не розуміють цього тільки наші українські критики мови: ім і вступну статтю, і хроніку, і полі

тичний огляд, і навіть рїни на хліб—якоє подавав не инакше, як мовою Шевченка та Марка Вовчка. Вони знати не хочуть того, що само життя не дає цього робити, що в політичному огляді мова Шевченкових поези була б так само не до ладу й не до речі, як і „мова богів“ у трактатах, напр., про історію або про парову машину, що кожна річ у письменстві вимагає своєї мови, свого готового стилю, своїх, коли хочете, шаблонів. Ми цього не розуміємо, і ми шукаємо причини в словах, буквах, поодиноких людях, в змовах та інтригах, коли життя інтриги плодить і змову робить. Ох, і які ще з нас, українців, справді романтики неповні!.. Не дурно ж і д. Струве нас „тихими заводими“ сплюскає: ми ще справді ніяк з них не виберемося, ради них і в „криве дзеркало“ на себе дивимось та собі часто зовсім без потреби жало завдаємо, а нашим ворогам радієш.

Що винні письменники, те звичайно можна і треба поагодити: треба вчитись мови, набиратись з самого джерела її тих скарбів незлічаних, на які вона така справді багата. Та тільки не думайте, що й тоді всім догодить. Знайдуться й тоді люде, що „криві дзеркала“ вам підставлятимуть і махатимуться на вашу нечулуну вроду. І нічого тут не поробице, бо чепуритись заважають сами обставини нашого велими складного життя, і не поміжуть тут ні геомоатичні діля, на взрок Нечувих, ні наївні рєпєтїи що до того чи иншого слова, ні рафлюване прожектєрство з кривими дзеркалами. Наша мова як ішла, так і йтєме собі самим шляхом розвитку, яким ішли і йдуть усі мови на світі. Це ро млятикам звичайно не подобається, та що ж робити!.. Але вчитись і така треба: легше і самий процес розвитку піде по гладенькій дорозі, ніж по грудді та по вибогах.

Сергій Бфремов

1920 рр